

УЧАСТЬ УНДО У ВИБОРАХ ДО ПОЛЬСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ОСЕНІ 1930 РОКУ

Найбільшим виразником інтересів та оборонцем прав західноукраїнського населення у міжвоєнний період було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Одним із засобів політичної боротьби партії з окупаційною владою була трибуна польського парламенту, яку неодноразово використовували унівські послани і сенатори в обороні прав свого народу.

Незважаючи на величезну роль, яку відіграла націонал-демократія у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель 1925–1939 рр., наукове вивчення її історичного досвіду розпочалось лише з кінця 90-х років ХХ ст. Основні напрями діяльності УНДО, серед них участь у виборах до польського парламенту 1928 р., висвітлені у працях М. Кугутяка [1, 2], І. Соляра [3], І. Скочиліяса [4]. В історичній розвідці М. Швагуляка [5] повідомляється про пацифікацію на українських землях під владою Польщі та її вплив на організацію та хід виборів. Інформація про підсумки виборчих кампаній у Польщі міжвоєнного періоду міститься у публікації О. Зайцева [6], а також у науковій праці Л. Зашкільняка і М. Крикуна [7] та монографії Л. Алексієвця [8]. Науковий інтерес становить праця польського дослідника Р. Томчика [9], який на тлі суспільно-політичної діяльності партії висвітлює хід виборчих кампаній 1928, 1930, 1935 та 1938 рр.

Проте, незважаючи на певні наукові здобутки, питання участі УНДО у виборах до польського парламенту 1930 р. ще не стало предметом детального наукового дослідження. Тому у даній статті зроблена спроба на основі архівних матеріалів та тогочасної преси охарактеризувати суспільно-політичну ситуацію на українських землях під владою Польщі напередодні та під час проведення виборчої кампанії осені 1930 р.; висвітлити основні форми і методи діяльності УНДО у цей період, а саме: його роль у процесі створення спільного українського виборчого блоку, сукупність заходів щодо організації передвиборчої акції, а також перешкоди та зловживання польської адміністрації напередодні та під час виборів, підсумки виборів та їх значення для українського народу.

Ставши главою уряду, Ю. Пілсудський 30 серпня 1930 р. розпустив сейм. В ніч з 9 на 10 вересня було заарештовано й спроваджено до військової в'язниці в Бресті 18 колишніх депутатів сейму, серед них 5 українських — О. Вислоцького, О. Кюгута, Я. Лещинського, від УНДО — Д. Паліїва і В. Целевича [10:506]. Дещо пізніше державна поліція провела арешти найактивніших представників української інтелігенції та селянства. Заарештованих кинули до Брестської фортеці, яка слугувала військовою в'язницею. Там вони перебували протягом всієї виборчої кампанії, зазнаючи принижень, образ і тортур. Незабаром були заарештовані ще близько 5 тис. активних діячів опозиції, в тому числі 84 депутати сейму і сенату [7:475]. Вибори осені 1930 р. увійшли в історію під назвою “брестських виборів”.

З середини літа 1930 р. у Східній Галичині розпочалася “пацифікація” (умиротворення). Основні каральні операції тривали від 20 вересня по 17 жовтня 1930 р. Підрозділи польської поліції і війська громили українські культурно-освітні організації, конфісковували майно, катували українських селян [11:152]. Польський уряд стверджував, що пацифікація на українських землях проводилась у відповідь на саботажну акцію УВО. Проте, є підстави твердити, що її головною метою був підрив виборчої кампанії українських партій. Про це свідчать арешти українських парламентаріїв і партійних активістів, що значно ослабило українські політичні сили напередодні виборів. Наприкінці жовтня — на початку листопада було ув'язнено Д. Левицького, чотирьох його заступників, групу колишніх послів і senatorів та інших провідних діячів. Таким чином напередодні виборів український блок фактично залишився без політичного проводу [10:508].

30 серпня 1930 р. ексекютива ЦК УНДО прийняла рішення про участь у виборах до польського парламенту. В умовах загострення польсько-українських відносин провід партії приймав рішення, спрямовані на консолідацію українських національних сил та створення українського виборчого блоку. Так, у комунікаті партії, направленому до Української соціал-радикальної партії (УСРП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП) зазначалося, що створення єдиного виборчого блоку українських партій, який стоїть на національному ґрун-

ті, є безсумнівною необхідністю з огляду на існуюче міжнародне становище українського народу [12:4; 13:593].

Після низки усних конференцій, 18 вересня 1930 р., для доцільного проведення виборчої кампанії, була підписана угода про створення спільного виборчого блоку між УНДО та УСРП [14:1-2]. Дещо пізніше УНДО та УСРП разом провели переговори з УСДП, які завершилися підписанням останньою виборчої угоди 29 вересня 1930 р. Створення спільного українського виборчого блоку було політичним успіхом Українського національно-демократичного об'єднання, з огляду на конфлікти, які мали місце між названими партіями. До коаліції українських партій приєдналися ще дві білоруські партії: Білоруська християнська демократія і Білоруський селянський союз. Тоді було прийнято назву Український і білоруський виборчий блок (список №11), оскільки створити Блок національних меншин у складі українців, білорусів, євреїв і німців не вдалося [9:138; 15:2; 13:594].

Створивши один виборчий блок, три українські політичні партії 30 вересня 1930 р. видали виборчу відозву до народу, підписану головами і головними секретарями партій: Д. Левицьким і Л. Макарушкою (УНДО), І. Макухом та М. Стахівим (УСРП), Л. Ганкевичем та І. Квасницею (УСДП). У відозві наголошувалось на важливості майбутніх парламентських виборів, які випали на драматичний період у житті західних українців — пацифікацію та арешти, також містилися заклики до українського населення віддати свої голоси за виборчий список №11 [9:138; 16:3; 17:2].

ЦК УНДО, наголошуючи на провідній ролі партії в українському політичному житті, запропонував, аби координацією виборчої кампанії займався секретаріат партії у Львові. Одночасно провід УНДО видав розпорядження щодо проведення загальнонародної збірки на виборчий фонд. Додатково мали бути оподатковані члени партії. Заклики ЦК щодо збору коштів на організацію і проведення передвиборчої акції були поміщені у газетах “Діло” та “Свобода” [18:арк. 42]. Кошти на передвиборчу кампанію вносили також кандидати на послів і сенаторів, які у письмовій заяві зазначали розмір внесеної суми (2-3 тис. зл.) [19:арк. 2].

Передвиборча кампанія Українського національно-демокра-

тичного об'єднання осені 1930 р. не набрала таких значних розмірів, як у 1928 р. Натиски польської адміністрації та поліції на українське населення унеможливили широкомасштабну організацію віч, а також арешти кандидатів на послів утруднили проведення передвиборчої кампанії. В такій ситуації ЦК УНДО основну роботу у виборчій акції поклав на повітові народні комітети (ПНК).

Згідно з організаційним статутом ПНК на час виборів перетворювалися на повітові виборчі комітети. Найслабшою ланкою політичної організації УНДО в краї був зв'язок повітових виборчих комітетів з краєвою народною канцелярією, яка на період передвиборчої кампанії виконувала роль краєвого політичного центру і перебирала на себе технічну підготовку виборів. Цей зв'язок був недостатній, а подекуди його взагалі не було. Саме тому провід УНДО вимагав від повітових організацій особливої уваги і виконання усіх доручень ЦК щодо передвиборчої акції [18:арк. 40].

У вересні 1930 р. ЦК УНДО, з метою попередження зловживань польської влади під час виборів, видав низку розпоряджень для всіх повітових народних комітетів і мужів довір'я щодо передвиборчої діяльності. У них йшлося про основні напрями роботи партії напередодні та під час виборів. Зокрема, це проведення інформаційної роботи повітовими виборчими комітетами: поширення обіжників, розпоряджень, рекламацій ЦК з вказівками щодо ведення передвиборчої кампанії на місцях, надання порад тощо [18:арк. 41].

Аби виконати поставлені завдання, ЦК УНДО запропонував ряд заходів. Оскільки основу партії становило селянство, тому, найперше — це була організація на селі громадських виборчих комітетів, обов'язки яких дуже часто брала на себе громадська партійна управа (керівний орган сільської партійної організації), яка і займалася проведенням передвиборчої роботи на селі. В обіжнику ЦК УНДО від 11 листопада 1930 р. наголошувалось, щоб у виборчих комісіях були присутні мужі довір'я від партії. Їх обов'язком було стежити за тим, аби вибори проходили у рамках закону, фіксувати всі порушення під час виборів, а їх результат негайно повідомляти до екзекутиви УНДО [18:арк. 44].

Також до обов'язків членів виборчих комітетів входила де-

тальна перевірка списків виборців з метою підтвердження наявності у них всіх українців, допущених до голосування, та виявлення тих осіб, які не мають виборчого права, але поміщені у списки виборців [18:43].

Польська адміністрація чинила всілякі перешкоди передвиборчій акції українських політичних партій. Разом з арештами членів ЦК УНДО та активістів ПНК проводилися часті конфіскації окремих статей з ундовських періодичних видань. Попри те в українській пресі містилися публікації, в яких наголошувалось на необхідності участі українців у виборах до польського парламенту та обрання чисельної Української парламентської репрезентації. Як писала газета “Свобода”, обрання чисельного українського представництва у польському парламенті необхідним було для того, щоби показати світові, що в Польщі живе український народ, який є зорганізованим і має свої національні ідеали, а також для оборони інтересів свого народу у сеймі та сенаті [20:3].

Архівні матеріали та тогочасні українські часописи повідомляють про масові зловживання польської влади у період виборчої кампанії та безпосередньо під час проведення виборів. Деякі факти таких зловживань наводяться у протесті С. Барана проти результатів виборів до сейму у Тернопільському виборчому окрузі № 54, поданому 1 грудня 1930 р. до найвищого суду у Варшаві [21:арк. 25].

Як зазначалось у протесті, ці вибори відбувалися під “нечуванним терором” з боку адміністрації та органів державної безпеки. С. Баран стверджував, що пацифікація на західноукраїнських землях здійснювалась для того, щоби шляхом психологічного і фізичного терору українського населення, а також шляхом матеріального знищення українських культурно-освітніх та економічних інституцій створити сприятливий ґрунт для агітації за виборчий список №1, яку відкрито проводили органи державної адміністрації та поліції [21: арк. 26].

Так, тернопільський повітовий староста впродовж цілого періоду проведення виборчої кампанії особисто організовував віча, на які за допомогою державної поліції примусово скликав членів місцевих органів самоврядування та найактивніших виборців. На цих зібраннях він виголошував агітаційні промови, відкрито закликаючи виборців голосувати за список №1 та

погрожуючи місцевому українському населенню відновленням карних експедицій.

Про недотримання польською адміністрацією громадянських прав і свобод, гарантованих конституцією, свідчить той факт, що під час проведення передвиборчої кампанії прихильники українського виборчого блоку не мали можливості скликати жодного передвиборчого віча та довірочної наради у Тернопільському виборчому окрузі та на українських землях під владою Польщі в цілому [21: арк. 26 зв.].

Проте найбільше зловживань відбувалося безпосередньо під час самої виборчої акції. У багатьох виборчих дільницях до окружної виборчої комісії не допускали мужів довір'я зі списку №11. Справа доходила до того, що їх ув'язнювали. Це унеможливило їхній контроль за ходом виборів. Аналогічні факти виборчих зловживань відбувалися на всіх українських землях, що перебували під владою Польщі. Усі ці заходи проводились з єдиною метою, аби примусити українських виборців, з яких понад 90% мали голосувати за спільний український список №11, або утриматися від голосування або голосувати за проурядовий список.

Репресії не могли не позначитися на результатах виборів. У Східній Галичині список № 11 на виборах до сейму 16 листопада 1930 р. отримав 30,8% голосів, на Волині 12,6%. Всього в Галичині за українські партії проголосувало 41,3% виборців, на Волині — 14%. На виборах до сенату 23 листопада за українські списки у Галичині віддали 26,6% голосів виборців (з них за список № 11 — 26%), на Волині — 7,1% (з них за список № 11 — 6,9%). Кількість голосів, отриманих українськими списками на Холмщині, у Поліссі і Підляшші, була незначною [13:597]. Список № 1 ББСУ на виборах до сейму одержав у Східній Галичині — 52,5% голосів, на Волині — 79,3%, а на виборах до сенату — у Східній Галичині — 62,4%, на Волині — 88,5% [13:596].

Порівняно з 1928 р. опозиційне українське представництво скоротилося більше, ніж удвоє. Однак, враховуючи надзвичайні умови, в яких відбувалися вибори, результат був не таким вже й поганим. І. Кедрин-Рудницький про вибори осені 1930 р. зазначив: “Можна визнати за чудо української організованості, дисциплінованості та взагалі національно-політич-

ної зрілості, що в таких страшних передвиборчих умовах, коли просто не було можливостей вести будь-яку сяк-так нормальну передвиборчу агітацію — на українську листу ч. 11 впало разом 651341 голос, внаслідку чого ввійшов до сойму 21 посол і 4 сенатори” [23:235]. У результаті виборів до сейму увійшли такі члени УНДО: С. Баран, С. Біляк, Д. Великанович, М. Галуцинський, В. Загайкевич, С. Кузик, В. Кохан, Д. Левицький, О. Луцький, Л. Макарушка, Є. Олесницький, З. Пеленський, М. Рудницька, Г. Тершаковець, С. Хруцький, Ю. Чукур, О. Яворський.

Від УСРП до сейму увійшли Д. Ладика, М. Матчак, М. Вахнюк. Крім того, з листи ББСУ до сейму увійшло шість українців. До сенату від УНДО були обрані А. Горбачевський, О. Кисілевська, Ю. Павликовський, зі сторони УСРП увійшов І. Макух, а з державної листи до сенату не потрапив жоден українець [9:141].

31 січня — 1 лютого 1931 р. відбулося засідання ЦК УНДО. У прийнятих резолюціях провід партії висловив подяку ексекутиві та президії УНДО, а також всім партійним організаціям в краї за успішну партійну та виборчу роботу, проведену “в часи важкого національного лихоліття, яке спало на український нарід без його вини”. Також наголошувалось, що незважаючи на важке становище та різноманітні виборчі труднощі українське населення “перебуло цілу виборчу кампанію гідно й переможно”, за що ЦК УНДО висловлював “найвище признання” усім українським виборцям [22:3].

Після виборів український блок розпався. Обрані за списком № 11 послали утворили в сеймі два окремі клуби. Члени УНДО згурпувалися в Українському клубі, який назвали Українською парламентською репрезентацією, до якого увійшли 18 послів і три сенатори. Оскільки голова УНДО Д. Левицький усе ще перебував у в’язниці, Український клуб обрав тимчасову президію, до якої увійшли сенатор А. Горбачевський (голова), послы М. Галуцинський, О. Луцький (заступники) і Д. Великанович (секретар) [24:87]. Після звільнення з ув’язнення Д. Левицького 3 жовтня 1931 р. ЦК УНДО затвердив нову президію Українського клубу. Головою був обраний Д. Левицький, заступниками — А. Горбачевський, О. Луцький, В. Загайкевич (після смерті М. Галуцинського 25 вересня 1931 р.), секретарем зали-

шився Д. Великанович. Також українці були делеговані до всіх сеймових комісій [9:139].

Як зауважив після виборів один із обраних ундовських полів М. Галуцинський, незважаючи на репресії під час виборів, на застосування всіх можливих засобів, спрямованих на утруднення виборів і залякування українського населення, незважаючи на зменшення кількості українського представництва в законодавчих органах, “...вийшли ми з тих таборів оружною рукою. Підрахунок голосів, відданих на нашу лису, дав нам, українським послам, віру в неспожиті сили народу” [25:101].

Отже, незважаючи на надзвичайні умови, в яких відбувалися вибори до польського сейму і сенату восени 1930 р., вони мали велике значення для західноукраїнського населення. Хоч силовий тиск польської держави на українське суспільство дав свої наслідки, проте режимові “санації” не вдалося досягти однієї з головних цілей — цілком позбавити українське населення парламентського представництва.

Джерела та література

1. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 1. — К. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 536 с.;
2. Кугутяк М. Українське національно-демократичне об’єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ. — 1999. — № 3. — С. 24–34;
3. Соляр І. Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928). — Львів. — 1995. — 70 с.;
4. Скоцилас І. Повітовий комітет УНДО у суспільно-політичному житті Борщівщини середини 20-х — кінця 30-х рр. ХХ ст. — Львів. — 1995. — 56 с.;
5. Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. — 52 с.;
6. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) // Український історичний журнал. — 1993. — №1. — С. 72–85;
7. Алексієвець Л. М. Новітня історія Польщі: Навч. посібник для вузів / За ред. Ю. М. Алексєєва. — К.: Астон, 2002. — 320 с.;
8. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. — 752 с.;
9. Tomczyk R. Ukraińskie zjednoczenie narodowo-demokratyczne (1925-

- 1939). — Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 2006. — 336 s.;
10. Політична історія України. XX століття: У 6 т. Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940). — К.: Генеза, 2003. — 720 с.
 11. Феденко П. Український громадський рух у XX ст. — Подєбриди: Український технічно-господарський інститут позаочного навчання, 1934. — 170 с.;
 12. Діло. — 1930. — 3 вересня. — С. 4.;
 13. Sprawy Narodowościowe. — 1930. — №5–6. — S. 593.;
 14. Biblioteka Narodowa, Warszawa. — Мікрофільм 70155;
 15. Діло. — 1930. — 24 вересня. — С. 2;
 16. Діло. — 1930. — 2 жовтня. — С. 3.;
 17. Свобода. — 1930. — 12 жовтня. — 2.;
 18. Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО). — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1365;
 19. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. — Ф. 344. — Оп. 1. — Спр. 286;
 20. Свобода. — 1930. — 26 жовтня. — С. 3;
 21. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1454;
 22. Новий час. — 1931. — 6 лютого. — С. 3;
 23. Кедрин І. Життя — події — люди. Спомини і коментарі. — Нью-Йорк: Червона калина, 1976. — 880 с.;
 24. Sprawy Narodowościowe. — 1931. — №1. — S. 87.;
 25. Малик Я., Прокіп А. Михайло Галушинський у боротьбі за національну ідею. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 128 с.

Анотації

Потиха О. В. Участие УНДО в выборах в польский парламент осени 1930 года.

В статье на основании архивных материалов и прессы этого времени излагаются основные формы и методы деятельности Украинского национально-демократического объединения накануне и во время выборов в польский парламент осени 1930 года.

Potiha O. V. Participation of the Ukrainian National Democratic Association in the Polish Parliament elections in autumn of 1930.

The article deals with the main forms and methods of the Ukrainian National Democratic Association activity before and during the elections to the Polish Parliament in autumn in 1930 y. On the basis of archive documents and press media.